

Розділ 4. ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГА У СУЧАСНІЙ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ПРАКТИЦІ

УДК 371.32.91(07)

© 2017

Булгаков В.П., Баштова М.О.

ОКРЕМІ МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ГЕОМОРФОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

В статті розглянуто важливість вивчення природного середовища в основній школі, вказано яким чином формується особистість дитини через зв'язки з природою. Обґрунтовано необхідність закладання у дітей екологічної свідомості і бережного ставлення до навколишнього природного середовища. Наведено методичні підходи, які доцільно використовувати учителю під час вивчення геоморфологічної складової природного середовища.

Ключові слова: геоморфологія, методи, природне середовище, учитель.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У контексті вивчення курсу географії в основній школі є структурна лінія – геоморфологічна. Це окрема наука, яка вивчає походження, розвиток і закономірності поширення форм рельєфу земної поверхні. Вивчення геоморфологічної складової не є легким для учнів, тому учителі мають використовувати певні методичні підходи під час організації навчального процесу з географії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Дослідження даного питання є актуальним в даний час, його вивченням займалися такі вчені, як: В.М. Кубійович, Туган-М.І. Барановський, Г.М. Висоцький, С. Русова, О.М. Топузов, О.Ф. Надтока, Л.П. Вішнікіна, П.Г. Шищенко, Я.Б. Олійник, М.М. Масляк.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягає у наведенні методичних підходів під час вивчення геоморфологічної складової в курсі географії основної школи.

Виклад основного матеріалу дослідження... Головною метою географічної освіти є всебічний розвиток особистості учня з урахуванням його природних задатків, здібностей, інтересів та потреб через формування географічної культури як основи світосприйняття та діяльності.

Географія як шкільний предмет має величезний світоглядний потенціал, формує у молоді комплексне уявлення про Землю, як планету людей, виховує патріотизм і любов до рідного краю, Батьківщини, вчить орієнтуватися в складних суспільних процесах, що мають тенденцію до постійних змін. Глобалізація стихійних природних і антропогенних явищ та катастроф, загострення планетарних соціально-економічних, природно-ресурсних, геоecологічних, етнічних та інших проблем підвищують роль і значення географії.

В сучасному розумінні природного середовища мало вказувати на суму природних об'єктів, потрібно подати географічне середовище, де проживає людина. Управління природою сьогодні неможливе без оцінки і переробки інформації. Тому на основі предметних знань, через реалізацію положень навчальної програми необхідно формувати методологічно сприйняття і використання сучасних фізичних і технічних засобів вимірювання і обліку.

Оточуюче середовище об'єктивно є неперервним, нелінійним і не стаціонарним. Саме ці фактори і формують характер взаємодії антропогенного впливу на природне середовище. Завдання вчителя в цьому плані полягає в тому, щоб не тільки знати ці взаємодії, але і володіти ними. Застосування теорії пізнання має стати обов'язковим у системі формування програми шкільних курсів при вивченні географії.

Загальнообов'язкове екологічне виховання та освіта підростаючого покоління, учнівської молоді та екологічна просвіта всього населення направляє освітні установи на проектування наскрізної системи екологічної пропаганди в навчальних закладах будь-якого типу. Однак, аналізуючи сучасний рівень екологічної освіти, отримуємо складну і суперечливу ситуацію. З одного боку, значимість екологічної освіти зростає:

- змінюються підходи до організації природоохоронної діяльності;
- зростає потреба в екологічній культурі та етиці;
- актуалізуються наслідки впливу розвитку суспільства на стан навколишнього природного середовища.

А з іншого боку, у сучасній шкільній освіті не виділено окремого курсу екології, а відтак, ставиться задача перед педагогами сформувати екологічний компонент у рамках загальноосвітніх навчальних дисциплін основної школи. Найбільш тісний зв'язок цей компонент має саме з географією [3, с. 76-80].

Вивчення природного середовища розпочинається з курсу «Природознавства» у початкових класах. Для успішного формування природознавчої компетентності молодших школярів, вивчення природознавства в початковій школі повинно орієнтуватися на компетентнісно орієнтований підхід із використанням сучасних освітніх технологій (розвиток критичного мислення та креативності, проблемний підхід, упровадження проектних технологій). Поряд із фронтальними та індивідуальними формами роботи необхідно залучати молодших

школярів до колективної діяльності (парна, групова робота) із застосуванням інноваційних методик, використанням інформаційно-комунікаційних засобів. В процесі пізнання природи відбувається різнобічний розвиток особистості учнів, розвиваються морально-етичні якості, формуються навички природо-охоронної діяльності.

У чинному Державному стандарті географічна компонента послідовно представлена такими змістовими лініями: географічний простір; регіональні географічні системи; просторова організація життя і діяльності людства; методи географії і джерела географічної інформації; географічні аспекти взаємодії людини і природи. Вказані змістові лінії мають бути відображені в усіх курсах шкільної географії [4].

Географічне мислення – це не тільки вміння орієнтуватися в земному просторі за допомогою карти (хоча і це необхідно). Основна його сутність полягає у виробленні комплексного погляду на оточуючу нас природу і в розумінні найтіснішої взаємної залежності між людиною та її природним середовищем.

В підготовці учнів, при вивченні географії в школі все більшого значення набувають знання раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища, де і відбувається застосування методологічного підходу мислення. Оточуюче середовище об'єктивно є неперервним, нелінійним і нестационарним.

Саме ці фактори і формують характер взаємодії антропогенного впливу на природне середовище. Завдання вчителя в цьому плані полягає в тому, щоб не тільки знати ці взаємодії, але і володіти ними. Застосування теорії пізнання має стати обов'язковим в системі формування програми шкільних курсів при вивченні географії.

Вивчення теорії пізнання і оволодіння методами діалектики має бути органічною частиною навчального процесу. Теорію пізнання необхідно викладати не тільки як суму теоретичних положень – необхідно передавати учням вміння мислити категоріями пізнання, відповідно до складності курсу вивчення географії.

Діюча навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів побудована за принципом розвантаження (вилучені окремі змістові компоненти, зменшена кількість практичних робіт та досліджень), а структура та зміст курсів 8-го та 9-го класів суттєво видозмінені.

При вивченні шкільного курсу географії, знання про рельєф Землі формуються послідовно, починаючи з 6 класу і розвиваючи їх до 8 класу. Важливе значення при цьому відіграє знайомство учнів з властивостями води, розчинних і нерозчинних мінералів і гірських породах – ці знання необхідні для розуміння карстових процесів, утворення акумулятивних форм рельєфу. Одночасно в процесі поглиблення знань про рельєфоутворення, йде розвиток пізнавальних особливостей учнів, формується їх світогляд, життєві компетентності.

Важливе значення при вивченні рельєфу Землі відіграє виконання практичних робіт в класі та під час екскурсії на місцевості. Вивчення рельєфу під час практичних робіт здійснюється безпосередньо роботою з різними видами карт, планом місцевості. При цьому учні виробляють уміння і навички читати рельєф за картою.

З класу в клас уміння і навички практичного вивчення рельєфу за картами удосконалюються і розвиваються. Так, в 6 класі учні вчать читати план місцевості, визначати перевищення точок, крутизну схилів, читати рельєф по фізичній карті півкуль, використовуючи шкалу висот і глибини. У 6 класі учні повинні оволодіти уміннями і навиками читання рельєфу за картою. Для цього треба засвоїти знання про способи його картографічного зображення. Основою зображення рельєфу на картах є горизонталі. Починається формування понять про горизонталі при вивченні бергштрихів, відносної і абсолютної висоти точок та як на планах місцевості зображують гори чи улоговини.

Для того, щоб сформувані знання учнів про способи зображення рельєфу на фізичних картах, вивчається шкала висот і глибин, форми рельєфу зображують на картах у кольорі.

У 6 класі під час вивчення будови земної кори велике значення має використання опорної схеми зображення океанічної й материкової земної кори. Учням ставляться запитання:

1. Як відрізняється за складом гірських порід океанічна й материкова земна кора ?
2. Порівняйте, яка товщина земної кори під океанами й материками, під рівнинами і горами ?

У 7 класі знання і вміння закріплюються й удосконалюються шляхом вивчення рельєфу материків і океанів, розташування гірських хребтів, їх вплив на клімат території. В процесі вивчення географії материків і океанів продовжується подальший розвиток знань про рельєф, поглиблюються знання, засвоєні в 6 класі, удосконалюються навички і вміння роботи з тектонічною та фізичною картами. У 7 класі учні посилюють роботу з тектонічною картою світу та материків, формуються уміння уявно накладати тектонічну карту на фізичну, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки. При вивченні рельєфу материків формуються загальні уявлення про сучасний рельєф кожного материка, розвиток його в часі, закономірності розташування великих форм рельєфу, порівняння рельєфу одного материка з рельєфом раніше вивченого материка.

У 8 класі знання і вміння закріплюються в процесі вивчення рельєфу України, опис рельєфу місцевості за топографічною картою, визначення взаємного перевищення точок, крутизни схилів у градусах, робота з тектонічною і геологічною картами, визначення віку та походження окремих елементів рельєфу. Продовжується

подальший розвиток знань про рельєф та фактори, які впливають на рельєфоутворення. Тут учні знайомляться з ключовими поняттями, а саме «основні тектонічні структури, платформи, геосинклінали», розвиток і розміщення дрібних форм рельєфу, походження яких зумовлено діяльністю зовнішніх факторів рельєфоутворення, про методи дослідження відносного і абсолютного віку гірських порід.

Під час екскурсії на природу учні знайомляться з формами рельєфу своєї місцевості, результатом роботи внутрішніх і зовнішніх процесів, виявляють роль текучих вод в рельєфоутворенні, вивчають склад і характер залягання гірських порід, замальовують в зошити відслонення гірських порід крутого берега річки, яру, вивчають гірські породи і мінерали своєї місцевості, описують характер рельєфу місцевості за сторонами горизонту в радіусі видимості, визначають в який бік рельєф знижується, беруться проби гірських порід на відслоненні.

При вивченні рельєфу у шкільному курсі географії велику роль відіграє організація активної пізнавальної діяльності учнів, а саме: застосування проблемного навчання, організація самостійної роботи, розв'язування пізнавальних завдань. Наприклад, при вивченні рельєфу Африки учням ставляться такі запитання:

1. За картою «Будова земної кори» встановити, яка платформа лежить в основі материка ?
2. Які форми рельєфу переважають на материк: гори, рівнини, низовини ?

3. За фізичною картою порівняти Східну й Південну Африку з Північною й Західною Африкою. Які відмінності в рельєфі можна встановити ?

Вивчаючи клімат Африки учні встановлюють, що в окремих місцях материка ізотерми мають замкнутий характер. Чим це пояснюється ? Зіставлення фізичної й кліматичної карт дає відповідь на поставлене запитання – основний чинник – це гірський рельєф, де замкнута лінія проходить по схилах гір.

Вивчаючи внутрішні води Африки, ставиться запитання: Чому озера Африки мають видовжену форму, чому вони глибокі ? Яке походження озерних улоговин ? Аналізуючи тектонічну карту материка, учні з'ясовують причину, називають, що озера мають тектонічне походження.

Вивчаючи корисні копалини України, даємо учням такі пізнавальні завдання:

Родовища залізних руд залягають як в осадовому чохлаї платформи, так і в її кристалічному фундаменті. Як пояснити це явище ?

Для ефективного впровадження міжпредметних зв'язків у навчально-виховний процес на уроках географії треба дотримуватися таких правил: не слід вважати, що на одному уроці мають встановлюватись зв'язки з усіма предметами; не перенасичувати урок інформацією, що іноді буває занадто деталізованою; для окремих уроків однієї теми потрібні зв'язки з певними предметами; треба вдало чергувати міжпредметні зв'язки з однойменними темами різних об'єктів вивчення. Наприклад, якщо під час вивчення рельєфу і корисних копалин Кримських гір вже застосовувався зв'язок з хімією, то, вивчаючи Карпати, можна пов'язати матеріал, який вивчається, з фізикою. Практично найбільш доцільним є той варіант, коли географічний матеріал на уроці пов'язується з матеріалом одного двох інших шкільних предметів [2].

З шостого по восьмий клас учні вивчають усю фізичну географію основної школи, де і формуються основні поняття з дисципліни. Цей період, з 12 по 15-17 років, у віковій психології називається підлітковим віком.

Як зазначає Р.В. Павелків в підлітковому віці пам'ять характеризується переходом від домінування механічного запам'ятовування до смислового. При цьому перебудовується сама смислова пам'ять – вона набуває опосередкованого, логічного характеру з обов'язковим включенням мислення. Разом з формою змінюється і зміст того матеріалу, який необхідно запам'ятати: стає доступнішим запам'ятовування абстрактного матеріалу. Для підлітка все більшого значення набуває теоретичне мислення, здатність встановлювати максимальну кількість смислових зв'язків у навколишньому світі.

Також М.В. Савчин вважає, що у підлітковому віці змінюється залежність між пам'яттю і мисленням. Якщо раніше мислення дитини залежало від пам'яті, то у підлітковому віці пам'ять зумовлюється мисленням. Процес запам'ятовування зводиться до мислення, встановлення логічних зв'язків між елементами інформації, яку необхідно запам'ятати, а пригадування полягає у відтворенні матеріалу за цими зв'язками. Для підлітків пригадувати – значить мислити [5].

У процесі формування геоморфологічних понять вкрай важливо враховувати вікові особливості учнів і подавати складні визначення за принципом «від простого до складного». Розширення світогляду (від вивчення природознавства у молодших класах і розкриття природних явищ в процесі географічної освіти учнів) потребує індивідуального підходу й обов'язково логічно побудованих схем ускладнення термінологічних моделей освіти [1].

Використання на уроках географії інтерактивних технологій, самостійної пізнавальної діяльності учнів також дає вагомий результати у здобуванні знань, умінь і навичок з геоморфологічної освіти.

Висновки... У підготовці учнів, при вивченні географії в школі все більшого значення набувають знання раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища.

Гармонізацію географічного середовища, яка має екологічну мету, слід розглядати, як взаємодію природної системи, що саморегулюється і антропогенного чинника, що еволюціонує в просторі і часі, як дві взаємодіючі відкриті складні системи. Такий підхід у вивченні географії буде забезпечувати механізм розуміння

еволюції природи і місце людини в цій системі відношень. Тому важливим є послідовність викладення шкільного матеріалу, але в тісній взаємодії отриманих знань і перспектив укладення програми і темпу накопичення інформації. Такий підхід має методично забезпечити спеціальних знань від молодших класів до старших з метою нерозривності і цілісності.

Під час вивчення компонентів геоморфології у складі географічної освіти, слід звертати увагу на вікові особливості запам'ятовування нової інформації і вивчення складних і нових термінів.

Важливо також звертати велику увагу на організацію активної пізнавальної діяльності учнів, а саме: застосування проблемного навчання, організація самостійної роботи, розв'язування пізнавальних завдань, акцент на розвиток критичного мислення та креативності, упровадження проектних технологій та ін.

Використана література:

1. Булгаков В.П. Принципи використання геоморфологічних понять у процесі навчання фізичної географії в основній школі / В.П. Булгаков // Проблеми сучасного підручника. – 2016. – Вип. 16. – С. 38-45. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2016_16_5.
2. Капіруліна С.Л. Міжпредметні зв'язки як складова шкільної географічної освіти / С.Л. Капіруліна, М.О. Кобзар // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – 2010. – Вип. 12. – С. 72-77. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbgo_2010_12_16.
3. Кіктева А. Формування екологічної компетентності студентів вищих навчальних закладів І-ІІ рівня акредитації в рамках гурткової роботи / А Кіктева // Наукові записки. – Випуск 11. – Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 4. – Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017 – 206 с.
4. Кобернік С.Г. Цільові аспекти географічної освіти у 6-8 класах за програмами 12-річної школи / С.Г. Кобернік // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 50. – Частина 1. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2008. – С. 172-180.
5. Надтока В.О. Формування системи гідрологічних понять у шкільних фізико-географічних курсах / В.О. Надтока // Проблеми сучасного підручника. – 2014. – Вип. 14. – С. 476-484. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2014_14_55.

Булгаков В.П., Баштовая М.А.

ОТДЕЛЬНЫЕ МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ОСНОВНОЙ ШКОЛЕ

В статье рассмотрена важность изучения природной среды в основной школе, указано каким образом формируется личность ребенка в условиях связи с природой. Обоснована необходимость закладки у детей экологического сознания и бережного отношения к окружающей природной среде. Приведены методические подходы, которые целесообразно использовать учителю при изучении геоморфологической составляющей окружающей природной среды.

Ключевые слова: геоморфология, методы, природная среда, учитель.

Bulgakov V.P., Bashtova M.O.

SPECIFIC METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE STUDY OF GEOMORPHOLOGICAL COMPOSITION OF NATURAL ENVIRONMENT IN THE BASIC SCHOOL

In the article importance of study of natural environment at basic school is considered, it is indicated how personality of child is formed through copulas with nature is considered. The necessity of gobbing for the children of ecological consciousness and careful attitude toward a natural environment is grounded. Methodical approaches which it is expedient to use a teacher during the study of geomorfologichnoy constituent of natural environment are resulted.

Key words: geomorphology, methods, natural environment, teacher.

Подано до редакції 04.04.2018.

Рекомендовано до друку канд.пед.наук В.С.Яценком

УДК 37.018.34:78

© 2017

Гопка О.М.

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ-ВОКАЛІСТІВ

У статті представлено результати констатувального дослідження стану сформованості творчого потенціалу учнів-вокалістів, які навчаються у класі сольного співу спеціалізованих позашкільних закладах мистецької освіти – його розроблену критеріально-рівневу базу та отримані емпіричні дані, які засвідчують реалії даної проблеми педагогічної теорії та практики.

Ключові слова: учні-вокалісти, творчий потенціал, навчання вокалу, спеціалізовані позашкільні заклади мистецької освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Перехід українського суспільства до нового етапу реалізації освітньої політики держави – формування нової якості людини – освіченої, вихованої, культурної – зумовлює необхідність суттєвого збагачення творчого потенціалу й духовної культури як нації загалом, так і формуванні творчих якостей особистості зокрема, здатної до самоосвіти й саморозвитку, спроможної приймати нестандартні рішення й творчо мислити [1]. Особлива роль у вирішенні цих завдань належить активному залученню учнівської молоді до оволодіння музично-виконавською діяльністю у процесі навчання вокалу у